

EL COMERÇ IL·LICITÀ A FINALS DEL SEGLE XV: UN EXEMPLE, FERRANDO DE MADRID *

Per ANNA M.ª ÀLVAREZ FORTES

A Manola

INTRODUCCIÓ

* El nostre estudi ha estat basat fonamentalment en les dades oferides pels protocols notariaus. Per facilitar la lectura hem optat per indicar, en el text, mitjançant les inicials entre parèntesis, el notari autor del protocol del qual hem tret la informació, prescindint d'assenyalar exactament l'any, mes i dia del contracte en qüestió i el full del protocol on apareix dit document. En una majoria de casos hem trobat les dades que oferim en els protocols de Jaume Liminyana pertanyents als anys 1483-85 i 1486-88. És a dir, indicarem l'autoria d'aquest notari amb les inicials J. L. Els altres protocols utilitzats són els pertanyents a Joan de Quexans, els anys 1480-81, i Berenguer de Quexans, l'any 1481, indicats amb J. Q. i B. Q. respectivament. També hem consultat el protocol del notari Joan de Soria pertanyent als anys 1495-97. No obstant això no n'hem inclòs cap referència en el nostre estudi.

1 La sèrie de protocols notariaus comença en 1463. La primera dada que posem dels mercaders estudiants és del 1480.

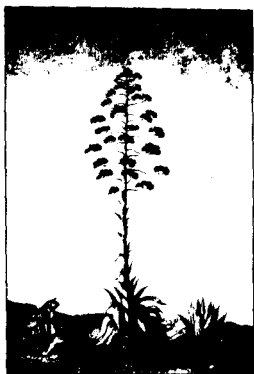
2 Aquestes ordinacions es repleguen en la sèrie «Actas de Cabildo», que resumirem mitjançant les sigles A.C.

Aquest treball constitueix un intent d'aproximació al comerç il·licit medieval a través de l'estudi de les dades oferides pels protocols notariaus que es conserven a l'Arxiu Municipal d'Elx, protocols en què es recullen diversos documents relatius al comerç i als comerciants del segle XV (1). Hem consultat també els «Llibres d'Ordinacions del Consell» (2), on es troben interessants notícies sobre fires, gravámens sobre productes, etc.

Una primera part del nostre estudi se centra en la descripció dels productes que formen el gros del comerç de la vila i en les ordenances que el regeixen. En segon lloc, ens ocuparem de l'anàlisi de les activitats exercides pels comerciants il·licitans del segle XV. Per a tot açò, hem comptat amb l'ajut d'un d'aquests mercaders: Ferrando de Madrid. A través de l'abundant informació que sobre ell recull la documentació, hem intentat reconstruir la vida i l'obra d'aquests personatges en l'àmbit de la vila i, consegüentment, en l'àmbit de la societat baix-medieval valenciana. Hem d'advertir, però, que hem cregut oportú utilitzar la informació que els protocols notariaus oferien sobre altres mercaders, amb la finalitat d'oferir una imatge més rica i completa de les activitats d'aquests comerciants, les tècniques comercials emprades, el lloc que ocupaven en la societat, etc.

1.—MERCADERIES

Una primera observació de les fonts ens informa que, d'entre els productes que formaven part del gros del comerç il·licit, destaquen els grans, dels quals la vila era deficitària, com ho testifiquen, d'una banda, les sistemàtiques prohibicions d'exportació de blat i d'altres grans que s'hi collien i, d'altra banda, la disposició del Consell —encara que ja a començaments del XVI— mitjançant la qual s'or-

denava que els exportadors de sabó tornaren a la vila carregats de blat per a vendre-l'hi (3).

Aquets segon producte, el sabó, constituïa el principal producte d'exportació —en la seua major part a Castella—, com posteriorment veurem. El sabó no sols s'utilitzava en la higiene corporal i del vestit, sinó que, a més, era imprescindible en la indústria llanera «para fregar y abatanar; servía para reblandecer cueros y para la fabricación del vidrio, pólvora y alumbre» (4). Lligat al comerç d'aquest producte, trobem el de l'oliva, utilitzat en la seua fabricació.

Altre producte amb què es comercia és el teixit, del qual normalment tan sols s'indica «les alnes de drap» que es venen i llur color. En una ocasió es recull una venda de vellut realitzada per Gabriel Palau, mercader de València, que resideix a Elx (J. Q.).

És difícil saber la procedència de les teles que es venien a la vila i rodalies; en bastants ocasions devien fabricar-s'hi, en altres casos, però, era segurament el mercader qui importava els teixits d'importants centres comercials, com, per exemple, de València. Algunes d'aquestes importacions estarien constituïdes per teixits extrapeninsulars de bona qualitat: així, per exemple, en el testament de Leonor, esposa de Pere Gonçalbez, mercader, trobem entre altres objectes «una gonella de Bruges» (B. Q.).

Altre teixit objecte de comerç era el lli, que es produïa a la vila. Creiem que tant el conreu de lli com la recol·lecció de la sosa i la posterior fabricació de sabó devien ser tasques realitzades en bona part per musulmans (5), ja que aquests treballs desagradables es deuenien reservar a les classes més desfavorides, entre les quals s'inclouien molts musulmans arran de la conquesta.

Relacionada amb la fabricació de teixits, trobem l'exportació de grana, de la qual ignorem el volum, perquè en les dues notícies recollides tan sols s'indica que s'ha de vendre «certa grana» (J. L.). Hi ha també algunes vendes de llana de les quals tampoc no s'indica qualitat i sí, tan sols a vegades, el color.

Objecte d'exportació eren també certs productes originaris de la zona: el peix, que s'enviava a Castella (6); la pansa, que en una ocasió és expedida a Mallorca (J. L.) i el volum de l'exportació de la qual devia ser important, com ho testimonia el fet que en un contracte es nomena un procurador o factor del mercader Baltasar Vives perquè pugui «vendre qualsevol robes e mercaderies sues, axí pansa com altres qualsevol mercaderies (J. L.).

El volum de figues també era important i s'expedia, com el peix, a Castella (concretament a Lleida, en els contractes que recollim). En ocasions aquestes vendes eren pagades amb productes castellans: és el cas d'un contracte en el qual es promet de pagar vuitanta-cinc quintars de figues amb blat (B. Q.), o d'un altre en què per vint quintars de figues es paga «un mul de pel pardo» (J. L.).

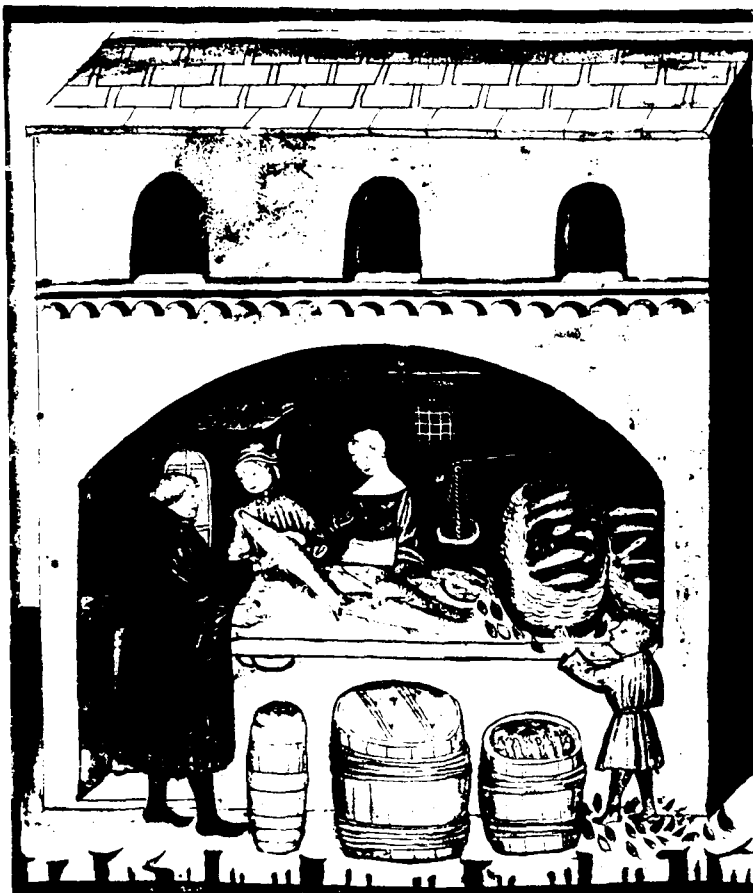
Freqüents són, per altra part, les vendes d'animals de càrrega

3 A.C. 1384-I-22, 1400-XI-11, 1402-III-12, 1481-VII-6 i 1535-V-17.

4 RUIZ TORRES, P.: *Señores y propietarios. Cambio social en el Sur del País Valenciano: 1650-1850*. (València, 1981), p. 132.

5 En prou de casos els que venen el sabó als mercaders, que després el comercialitzen, són musulmans, segurament fabricants. El mateix observem en el lli.

6 Pere Pomar, veí de Chinchilla, deu a Pere de Malla, veí d'Elx, certa quantitat de diners per peix que va comprar (J. L.). En altra ocasió el mercader de Valladolid, Francisco de Sampedro, compra de Gonçalo de Trujillo, d'Alacant, un barril de tonyina (J. Q.).

realitzades per mercaders de la vila. S'indica, en aquests contractes, si es trata d'una mula, d'un ase, etc., així com el seu color. No s'indica, tanmateix, la procedència dels animals: en ocasions devien procedir de la mateixa zona, creiem però, que en un bon nombre de casos procedien de Castella, bé comprats pels mateixos interessats, ja que era freqüent que aquestes vendes es realitzaren sense intermediaris (7), bé importats per mercaders.

7 En 1487 Ausias Martí, teixidor de seda, veí d'Elx, canvia un ase seu per un altre de «el negre» d'Alfons Royz i Ferran Royz, veïns de Chinchilla (J. L.). També aquest any Joan Valero, d'Elx, deu a Pedro Ortunyo, carreter de lecia, deu quintals de figues per «un mul de pel rucio» (J. L.).

Aquests també importaven de Castella tot tipus de ramat, tant «lanar com cabriu e moltons». La destinació d'aquest ramat, com posteriorment veurem, no és solament Elx, sinó també algunes viles i ciutats del Regne de València, com la Vila Joiosa o la mateixa València. Creiem que tot el que hem apuntat abans testimonien unes relacions prou fluides entre l'Elx medieval i certes zones de Castella, concretament: Yepes, Yeste, Chinchilla, etc.

2.—ORDENANCES SOBRE EL COMERÇ

Aquest contactes amb Castella es veurién afavorits amb un privilegi de Ferran el Catòlic en favor de don Gutierre de Càrdenas, marquès d'Elx i duc de Maqueda, atorgat el 29 de març del 1482, mitjançant el qual els veïns d'Elx i Crevillent podien transportar llurs gèneres i mercaderies des del Regne de València al de Castella, i viceversa, francs de duana, portatges, almoixerifats i altres impositcions (8). Aquesta exempció quedaria en suspens, no saben quant de temps, el 1495, quan el duc, «por algunas cosas que me cumplen», exigeix que li siga pagada la meitat de l'import provenint de delmes i duanes pels productes que es tragueren del Regne de València al de Castella o viceversa, exceptuant-ne el pa i el ramat que es portara a la vila per al seu avituallament (9).

Altres privilegis, atorgats pels reis aragonesos, afavorien també els mercaders il·licitans. En una carta de franquícia lliurada pel Consell el 6 de novembre de 1415 a Antoni de Quexans, draper, se'ns informa de certs privilegis atorgats per Jaume I a Oriola i, posteriorment, a Elx. Per aquell privilegi, encara vigent al llarg de tot el segle XV, el rei «enfranquís e donà certes franquees immunitats a universes e sengles homens d'Oriola e terme d'aquella lla donchs presents e esdevenidors, per tots los seus regnes e lochs de la sua terra, senyoria guanyada o per guanyar, axí per terra com per mar et per aygua dolça, de tota leuda, peatge, pasatge e portatge de tot erbatge, pes e mesuratge, axí de blat, vy e sal com d'altra qualsevol mercaderia» (10). Així, qualsevol veí de la vila quedava exempt d'aquests impostos en les terres de la Corona d'Aragó (11).

També gaudia d'un estatut especial la fira que es realitzava a la vila en el mes de novembre. Sobre ella s'especifica en una «criddà» del Consell «qui comencen en lo setze dies del mes de noembre per quinze diez après seguent, per lo qual privilegi és atorgat que tots, de qualsevol ley, estament o condició sien a les dites fires vinents, sien franchs per los dits quinze diez, mentres les dites fires duraran de duana, leuda, pes, mesuratge e de tota qualsevol altra exacció, en axí que cosa alguna no sia pagada sinó per sosa, junch e estoques, per les quals sia pagat lo dret acostumat; sien encara salvus e segurs, ab totes robes e béns lurs...» (12).

Per altra part, el dimarts havia mercat setmanal i sabem que el 1481 el Consell demana al duc de Càrdenas que totes les persones que hi acudesquen, tant de la vila com de fora, «sien franchs del dret de duana» (13).

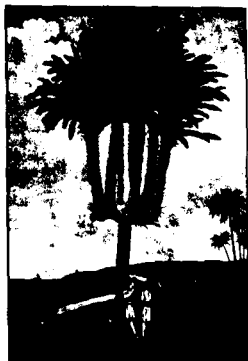
Quin és l'interés del poder reial i senyorial a concedir aquesta sèrie d'exempcions? Quin n'és el motiu? Creiem molt significatiu el text d'un privilegi atorgat per Alfons X a la ciutat d'Alacant, el 27 de maig de 1257, i transcrit per Martínez Morellà, on llegim: «otorgo que quito et franqueo a todos los mercaderes que vinieran a Alicante el ancorage que solían dar al Almirage, por razón de cahabalpharía, para siempre jamás; porque me dijeron los omes bue-

8 Arxiu Municipal d'Elx (A.M.E.). «Páginas de Oro», núm. LI.

9 A.M.E. en A.C. 1495-I-1. Replegat en la ponència presentada per Pere Ibarra al «III Congreso de Historia de la Corona de Aragón»: **Elig. Noticia de algunas instituciones y costumbres de la Edad Media.** Es conserva en manuscrit en l'Arxiu Municipal.

10 A.M.E. en A.C. 1415-XI-6. Replegat en la ponència...

11 A.M.E. en A.C. 1415-XI-6. «...On com N'Anthoni de Quexans, vehí de la dita vila de Elig, fill quodam, d'En Anthoni de Quexans, draper, diffunt, portador de la present sia vehí e habitador d'aquesta vila d'Elig; per tal, notificam a vos universitats, oficials i llocs pertanyents al rei d'Aragó e a cadun de vos molt afectuosamente, requirim e pregam que al dit N'Anthoni de Quexans e als mitsagers, fahedors o procuradors seus, ab tots béns havents: bestiar, coses e mercaderies sues, hajats per fracs e exemptes e llures de totes les coses delius dites en qualque loch de la vostra jurisdicció e decret seran atrobats. Et per alguna de les dites coses no: l'enyorets, ni embargets, ni per alcú o alguns consintats ésser penyorat o embargat. En testimoni de les quals coses la present, al dit nostre vehí, ésser lliurada ab lo sagell de nos dit justícia en penden sagellada...». Replegat en la ponència...

nos del Concejo de Alicant ... que vale menos la villa et los mercaderes non quieren y venir con sus mercaderías ... et que si lo quitase que la villa valdría más et que venien y más los mercaderes con sus mercaderías et que acrecien mas mis rendas» (14).

Una vegada perfilat l'àmbit en què van a actuar els mercaders entrem ja en la part fonamental del nostre treball: la descripció i l'anàlisi de les activitats exercides per Ferrando de Madrit i el seus companys de professió.

3.—ELS MERCADERS. FERRANDO DE MADRIT

3.1.—Dades biogràfiques

La primera notícia que tenim de Ferrando de Madrit és el seu aveïnament a Elx el 3 de gener de 1482, procedint d'Elda. Era castellà, probablement de Madrid, com indica el seu cognom, fet que explica la utilització del castellà en els contractes en què nombra un factor o procurador. Sabem també que tenia dos fills, als quals va introduir en l'ofici de mercader. A un d'ells, Alonso de Madrit, el nomenà el 1487 procurador seu perquè «podades levar e traher todas las mercaderías mias e cosas de mi fazienda por las partes e logares de Castilla» (J. L.). Aquest mateix any, Alonso és nomenat també procurador del mercader d'Elx Joan Dalenda (J. L.) i de Joan de Luxan «cavaller, general procurador e batlle de la vila d'Elig e del castell e loch de Crivillen» a fi que en el seu nom «puxa vendre qualsevol robes e mercaderies ... e comprar e smercar, per ell e en noms e loch seu, qualsevol robes e mercaderies» (J. L.).

També l'altre fill és nomenat procurador per son pare per a comprar «qualsevol bestiar o bestians axí lanar com cabriu e moltons» (J. L.).

Però no solament sos fills actuen com a procuradors de Ferrando de Madrit; aquest, també el 1487, nomena el seu sogre Lope Ferrández, veí de Biar, per tal que en el seu nom puga vendre i comprar qualsevol mercaderia (J. L.) Ens troben, doncs, amb una família on un bon nombre dels integrants es dedica al comerç. Devia de ser freqüent que, com en aquest cas, els fills negociaren amb el capital de llurs progenitors o d'altres mercaders com a factors mentre aprenien l'ofici; ja tornarem més avant sobre aquest tema, però.

3.2.—Activitats comercials

Una primera mirada als productes amb què comercia Ferrando de Madrit ens informa d'una certa especialització en les seues activitats de mercader. Comercia amb certes zones de Castella, com Iecla o Yepes, on tè factors que actuen en el seu nom (J. L.). Açò revela una relació comercial continuada amb dues ciutats que, probablement, actuarien com a centre de distribució dels seus productes. Sembla ratificar aquesta hipòtesi el nomenament de Joan Yvanyez, veí de Iecla, al qual el mercader autoritza a «levar e traher todas las mer-

12 A.M.E. en A.C. No saben la data. Transcrit per Pere Ibarra en la seua ponència al III Congrés d'Historia de la Corona d'Aragó.

13 A.M.E. en A.C. 1481-IX-26.

14 MARTÍNEZ MORELLA, V.: El puerto de Alicante en la Edad Media.

caderías mías e cosas de mi fazienda por las partes e logares de Castilla e aquellos podades manifestar e manifestedes en los logares e puertos e portatgos donde merescan e devan ser manifestados...» (J. L.).

Com altres mercaders de la vila, porta sabó a Yepes (15), ciutat utilitzada en aquesta època, i en altres posteriors, com a punt d'arribada d'aquest producte, la demanda del qual a Castella era afavorida per la producció llanera per a fregar i abatanar, com adés hem apuntat.

No sabem com es transportava el sabó fins a Castella. En l'única notícia que en tenim, quatre carreters d'Almansa es comprometen amb Alfonso d'Alvado, veí d'Elx, a «venir al loch de Monfort per lo seu sabó en honce carretes» (J. L.) i portar-lo a Yepes per set-cents maravedís. Sembla probable, doncs, que els mercaders contractaren per a l'ocasió carretes i que no traslladaren ells mateixos la mercaderia, que devia ser venuda pels seus factors al lloc de destinació. Significaitu en aquest sentit és que, en una ocasió, Ferrando de Madrit nomene com a procurador un carreter (J. L.).

Altra qüestió que es planteja és si els mercaders compren el sabó als fabricants o si el fabriquen ells mateixos. Sí sabem que Ferrando de Madrit, a més de comerciar amb el sabó, el fabrica, com es desprén d'una autorització que li concedeix el Consell perquè prenga una dobleta d'aigua de la sèquia major per a la seua fàbrica (16). El mateix cas és el de Pere de Malla, que comercia amb grana i peix, a qui el Consell concedeix una dobleta d'aigua per a la seua saboneria (17).

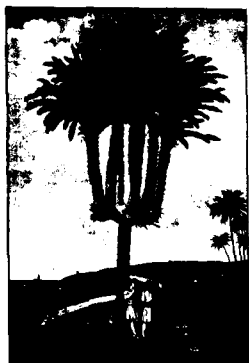
Ignorem el tipus de règimen en què actuarien aquests comerciants-fabricants, ni llur nombre. No sabem, per exemple, qui treballava en aquests tallers: segurament una majoria eren menestrals musulmans. El que sí tenim clar és que almenys un nombre indeterminat de mercaders participa activament en la producció; és a dir, no es produeix ací, encara, l'oposició artesà-comerciant que tants maldecaps produirà als estudiosos dels orígens del capitalisme. De totes formes, tampoc no sabem si açò era la norma general, perquè freqüentment trobem en la documentació vendes realitzades per musulmans, segurament fabricants, a mercaders que, en aquests casos, actuarien exclusivament com a intermediaris.

En la direcció contrària, és a dir, de Castella a Elx, Ferrando de Madrit transporta ramats. El 1487, en dues ocasions nomena procurador perquè en el seu nom «puxen comprar qualsevol bestiar o bestiar, axí lanar com cabriu e moltons de aquella persona o persones que ben vist los serà, a sempre pagar o a espera de cert temps» (J. L.). En un d'aquests contractes s'especifica que la compra ha de realitzar-se a Castella i en ambdós un dels procuradors és Domingo de Soria, pastor i criat del mercader, és a dir, una persona entesa en la matèria. La destinació dels ramats importats era diversa. El 1483 ven a tres veïns d'Elx, dels quals almenys un és carnisser,

15 Hem trobat tres ocasions en les quals Ferrando de Madrit porta sabó a Castella. D'aquestes, en dues a Yepes (J. L.). També venen el seu sabó en aquesta ciutat: Lluís Perpinyà el 1480 (J. Q.) o Esteve Pacheco, el mateix any (J. Q.). També el porta Biel, «moro d'Elx», el 1481 (J. Q.).

16 A.M.E. en A.C. 1488-1-6.

17 A.M.E. en A.C. 1489-VIII-9. Sabem que comercia amb grana i peix pels protocols de Jaume Llimyana.

18 Els mercaders són Lluís Pellicer, Francesc Vives de Boyl, senyor de Bétera, Gaspar Rull, Galceran Adret, tots ells mercaders valencians, i Bernat Franquís, Joan Socins, Honorat Cipriani i Rafels Gentils, mercaders genovesos (J. L.). El 1486 Jaume Martí Alegumella, carnisser de València, actua també com a procurador de Frances Vives de Boyl, Lluís Pellicer, Francesc Bosca i Galceran Adret, mercaders de València, en la compra de Joan de Luxan de tres-cents moltons (J. L.).

vuit-cents dotze moltons (J. L.). El 1487 Alfonso Blasco i la seua esposa, veïns d'Elx, li compren setanta-tres ovelles (J. L.). Podem afirmar, consegüentment, que una part d'aquest ramat castellà era distribuït a la vila i rodalies. Cal assenyalar que el 1483 Ferrando Madrit havia comprat un corral descobert dins els murs d'Elx amb la intenció, segurament, d'emmagatzemar el ramat, per dir-ho així, fins a la seua posterior distribució (J. L.). No obstant, altra part del ramat no devia quedar-s'hi: el 1487, Joan Çabater, carnisser de València, procurador d'una sèrie de mercaders valencians i genovesos, arrendadors de la fira i imposició de la carn a la susdita ciutat, compra a Ferrando de Madrit tres-cents moltons (18). El mateix any aquest personatge compra a altre mercader d'Elx, Alfonso Garcia d'Almansa, cinc-cents noranta moltons per la quantitat de sis mil quaranta-set sous (J. L.).

En altra ocasió són dos carnisseros de la Vila Joiosa, Antoni i

Pere Dezpí, els qui compren dos-cents cinquanta moltons a Esteve Pacheco, d'Elx (J. L.); com també són de la Vila Joiosa els qui compren a Berenguer d'Alvado cent moltons per vuitanta-tres sous (J. L.).

De tot açò creiem poder afirmar que certs mercaders de la vila, i entre ells Ferrando de Madrit, ocupen el lloc d'intermediaris en el comerç ramader. Ells porten el ramat de Castella, potser perquè la situació fronterera de la vila facilitava aquests moviments, que, a més, es veurien afavorits per les franquícies de què gaudien els mercaders il·licitans en llurs relacions amb el regne veí, com adès hem esmentat. Posteriorment aquests ramats, o part, es reexpedien a altres zones del Regne de València. El que una majoria de contractes trac ten sobre la compra-venda de moltons i que en alguns d'ells els compradors siguin carnisser, ens dóna a entendre que la utilització fonamental que se'n feia era l'avituallament. D'on provenia? No ho sabem, una única notícia recollida en els protocols sembla informar-ne: el 1487, Martí d'Ubeda, veí de Yeste, reconeix haver rebut de Domiaca, vídua de Francesc Pérez, carnisser, veí d'Elx, mil cent quaranta-cint sous per cent trenta-tres moltons (J. L.).

Relacionats amb la ramaderia, apareixen els dos últims productes amb què comercia Ferrando de Madrit: la llana i el cuir. El 1487, el nostre mercader ven, a un peraire d'Oriola, cent arroves de llana blanca i negra; i a dos guanters de la mateixa ciutat «cuyram lanar» per valor de tres mil cinc-cents sous (J. L.).

Ja hem apuntat abans una certa especialització en les activitats comercials de Ferrando Madrit. No tots els mercaders, però, actuarien d'identica manera. Aquest és el cas de Baltasar i Gaspar Vives que, malgrat operar en ocasions amb els mateixos productes que Ferrando Madrit (per la qual cosa creiem que llurs relacions devien ser força semblants) treballen amb una major varietat de mercaderies. Per consegüent, pensem que mentre Ferrando Madrit devia moure's dins, diguem, «l'exportació-importació» —per bé que en un camp molt restringit—, Baltasar i Gaspar Vives actuaven més bé com a distribuïdors de tot tipus de productes per a l'aprovisionament de la vila. Així, els veiem comerciar amb oli, blat, teixits, animals de càrrega o farina. A més, exporten sabó a Castella i, segurament, altres productes, com la pansa, per a vendre la qual nomenen procurador a Bernat de Quexans, procurador, a més, de «qualsevol robes e mercaderies sues» (J. L.).

Seria interessant de saber quin era el paper del port de la vila, el del Cap de l'Aljup (actual Santa Pola), en les activitats d'aquests mercaders. Tanmateix, tan sols en sabem amb certesa que tenia una funció estratègica i militar (19) i potser de manera molt secundària una utilitat comercial tal i com sembla entreveure's en una disposició del Consell, per la qual «totes e qualsevol persones puxen carregar en lo dit port, totes e qualsevol mercaderies e robes de qualsevol parts que sien» (20). En qualsevol cas, el port devia ser utilitzat en

19 La majoria de disposicions emanades del Consell sobre el port es refereixen al personal de vigilància destacat allí.

20 A.M.E. en A.C. 1438-I-14.

aquests menester, almenys això sembla testimoniar una prohibició, per part del Consell, d'exportació de blat sota pena de seixanta sous de multa, pèrdua del gènere i cavalleries «e vexells en que'l llevaren» (21). No sabem, però, ni la destinació ni el volum dels productes que s'hi carregaven.

3.3. — Tècniques comercials

Atesa la parquedat de documentació, hem recollit qualsevol informació que ens orientara sobre l'assumpte, es referesca o no al mercader en què se centra el nostre estudi, ja que les tècniques emprades per tots els mercaders que trobem en aquests protocols devien ser similars.

Sabem, per exemple, que era molt freqüent el nomenament de factors o procuradors que actuarien en llur nom. Un exemple de carta de procuració ens l'ofereix el nomenament de Joan de Quexans, mercader d'Elx, com a factor d'un mercader d'Oriola. S'hi especifica que es faculta Joan de Quexans per a «demanar, haver, reebre e cobrar tots e qualsevol deutes e fer àpoques e albarans e a fer part llegendim per aquell davant qualsevol jutge, axí, eclesiastich com seglar, axí en demanant com en defenent; e axí puxa comprar, vendre e pagar totes e qualsevol mercaderies, axí admés tantost com a espera, per los preu o preus que mils porà. E axí mateix li dona poder per a fer presentació e ostentació del privilegi de franquea e llibertat que aquell hà e té del magnífich Consell de la ciutat de Oriola, com a vehí de aquella davant qui's pertenga...» (B. Q.).

Alguns d'aquests procuradors devien tenir amples atribucions en aquelles ciutats amb què el mercader mantenia relacions continuades. Persones que hi residien i que realitzaven, en nom d'aquell, qualsevol tipus d'operació que portara la seua activitat de mercader. Aqueix seria el cas dels procuradors que designa Ferrando de Madrit a lecla o Yepes. Altres, tanmateix, devien ser nomenats per a realitzar una activitat concreta, com per exemple, Joan Benefà, veí de Guardamar, qui el 1486 és designat procurador per Ferrando de Madrit perquè en el seu nom «puxa assegurar la carniceria del dit loch [Guardamar]» (J. L.). De tota manera, la norma general és que els factors siguin nomenats essencialment per a comerciar. En aquest sentit, els contractes de procuració revelen unes relacions força estretes entre els mercaders de la vila: uns a altres es nomenen recíprocament procuradors per a «vendre e comprar qualsevol mercaderia». El 1487, per exemple, Ferrando de Madrit actua com a procurador de Joan Dalanda, mercader d'Elx, mentre que Baltasar Vives designa el també mercader Bernat Perpinyà. A la vegada, aquests dos darrers nomenen Bernat de Quexans, també mercader d'Elx (J. L.). Per consegüent, és possible que cada mercader, a més de comerciar amb els seus productes, pogués actuar, circumstancialment, com a representant d'algun altre comerciant.

Per altra part, els fills dels mercaders s'introduïen en l'ofici com

21. A.M.E. en A.C.
1400-XI-11.

a factor de llurs progenitors, o d'altres comerciants de la vila, la qual cosa creiem que ratifica la idea de l'existència de certa associació en algunes de les activitats que tots ells desenrotllaven. Aquestes interrelacions, per anomenar-les d'alguna manera, es veuriem reforçades per unions de parentiu, com la representada pel matrimoni d'Aldonça, filla del mercader Bartomeu Palau, amb Antoni de Quexans, també mercader (J. L.); així com amb la formació de Companyies.

No totes aquestes Companyies es funden amb una finalitat comercial, sinó que algunes estan orientades a l'obtenció de beneficis a través d'altres activitats a què també es dediquen els mercaders: és el cas de l'associació de Joan de Quexans i Lluís Palau per la qual ambdós «fan companyia de totes quantes palmeres tenen arrendades de present e del temps que de aquí avant arrendaran» (J. Q.).

A les Companyies estrictament comercials sempre ens trobem un soci capitalista, que és el qui posa els diners mitjançant un «prestech graciós», mentre que l'altra persona associada és l'encarregada de comerciar, obligant-se a restituir-li'l en el moment en què li siga demanat. No hi ha, tanmateix, cap plaç per a la dissolució de la societat: s'indica únicament en un contracte que els socis «estigen de companyia fins que, per qualsevol de aquells, la dita companyia prega fi e acabament, tota ora que per qualsevol de les dites parts se discordaran» (J. Q.).

Entrar en una Companyia com a soci capitalista seria, per altra banda, una forma d'intervenció en el món mercantil per part de certes persones no relacionades amb el comerç. Elles actuarien com a inversors disposats a arriscar els seus diners en activitats d'aquest tipus. És el cas de Jaume Scrivà, llicenciat en lleis, que forma Companyia amb Ferrando de Vilafranca ficant-hi els mil cinc-cents sous que constitueixen el capital de la societat (J. L.). A més, aquest personatge reconeix en una època haver rebut de Joan Dalenda, mercader, mil sous que li deixà per a comprar blat. Ignorem, però, si aquesta quantitat constituïa el capital d'una Companyia (J. L.).

Altres persones preferien participar en el comerç directament. Aquest seria el camí seguit per Joan de Luxan, cavaller, procurador general i batle de les viles d'Elx i Crevillent, el qual comercia amb ramat i oli (J. L.) i que, com ja vérem, nomena factor seu Alfonso de Madrid. En altre document apareix com a factor del mercader Pere de Malla, Jaume Ferràndez de Mesa, «caballer», el qual està encarregat de vendre certa quantitat de grana que ambdós tenen «en companyia» (J. L.).

Finalment, Bernat Perpinyà (pel cognom, membre d'una de les famílies nobles de la vila) apareix qualificat en la documentació com a mercader. Per consegüent, un nombre indeterminat de persones pertanyents a l'estament noble de la vila hauria entrat en esta època a formar part del col·lectiu de mercaders deixant, així, de ser mers rendistes.

Com a curiositat, hem d'apuntar l'existència d'un cert control de qualitat, tal com denota el fet que, el 1480, Lluís Palau demane al mustassaf de la vila que comprove la mala qualitat de dos «barri-les de tonyina» que comprà del mercader Joan Forner (J. Q.). Això mateix torna a succeir en la compra d'altre barril de tonyina efectua-da pel mercader de Valladolid Francisco de Sanpedro al mercader d'Alacant Gonçalo de Trujillo (J. Q.).

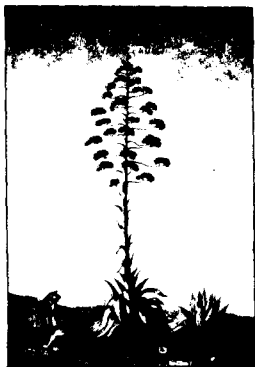
3.4. — Activitats extracomercials

Adés hem assenyalat que alguns nobles de la vila haurien dei-xat de ser mers rendistes en incorporar-se al col·lectiu de mercaders. Aquests poden ser, alhora, receptors de rendes com a arrendataris de certs drets i regalies. Per exemple, el 1486 Ferrando de Madrit, amb Nicolau Pina de València i Lluís Martí, arrenda el delme per-tanyent al bisbat de Cartagena (J. L.). També, aquest mateix any, té arrendada la carnisseria de Guardamar (J. L.).

El mercader, per tant, no sols es dedica a comerciar, sinó que, a vegades, també actua com a censalista. És el cas del mercader Bartomeu Palau, qui arriba fins i tot a designar procurador el seu fill perquè cobre «moltes e diverses quantitats, axí de pensions de censals com altres qualsevol coses» (J. L.). És probable que aquests mercaders actuaren, així mateix, com a simples prestadors; no en tenim, però, cap notícia. Tan sols sabem que Lluís Palau, mercader de València resident a Elx, rep certa quantitat d'oli pel capital pres-tat en un «prestech graciós» (J. Q.).

El mercader, per tant, rep rendes, l'ús de les quals ignorem. És un personatge que especula amb els diners en tots els sentits; és probable que els beneficis aconseguits en aquestes activitats ex-tracomercials constituïren un capital que, si no s'invertia després en el comerç, sí seria per a assegurar-lo, per a garanti-lo, en convertir-se en un capital que protegiria la pròpia activitat del mercader quant a tal.

D'altra banda, creiem d'interés assenyalar el paper exercit pels mercaders quant a arrendataris de tot tipus de drets reials o senyol-rials, convertint-se així en una espècie de «banquer» que prestaven els diners que el senyor, el bisbe o el rei necessiten per a les despe-ses sumptuàries, militars o de qualsevol altre tipus. En la documen-tació se'n recullen diversos contractes d'aquest tipus, a més dels ja citats, realitzats per Ferrando de Madrit. El 1485, per exemple, Joan de Quexans, mercader, és «arrendador e colector ... de les rendes plenes e certes de la egregia senyoria de la dita vila» (B. Q.), men-tre que Antoni de Quexans, mercader també, té arrendats, el 1487, els drets de l'Albufera (J. L.). Torna a aparèixer en aquest any Joan de Quexans en un curiós document pel qual és arrendatari del be-nefici que en l'església de Santa Maria poseeix Mateu Febrer. Per aquest contracte Joan de Quexans rebria aqueix any «tots los drets e emoluments a aquell [benefici] pertanyents» (J. L.).

Tant Baltasar Vives com el seu germà Gaspar Vives, ambdós mercaders, apareixen en diverses ocasions com a arrendataris. El 1481, Baltasar té arrendat el forn de la moreria (J. Q.), mentre que son germà rearrenda per nou mil sous d'Isabel, vídua del mercader Engueran López, «los prestamos de la dita vila [Elx], los quals aquella, ab lo dit marit seu, tenc arrendats al honorable capitol de la sglè-sia collegial de Sent Salvador de la ciutat de Oriola» (J. L.). Ambdós germans, finalment, tenen arrendada la cisa del pa de la vila, el 1487 (J. L.).

3.4. — Consideració social

Un punt que no voldríem deixar de tractar és la qüestió del lloc ocupat pels mercaders en l'estructura social de l'època. En aquest respecte creiem d'interés assenyalar que en diverses ocasions se'ls denomina, en la documentació, amb l'apel·latiu d'«honrat» o «honorable», la qual cosa denota la importància d'aquest grup a efectes de consideració social. Evidentment aquesta es recolzava en el bon nivell econòmic que, sens dubte, devien posseir un número no escàs d'aquests professionals. El mateix fet que actuen com a censualistes, prestadors o arrendataris de regalies així ho testifica.

No sols, però, condicionaments de tipus econòmic facilitaven aquest estatus, sinó també, possiblement, la relativa facilitat amb què el mercader, a través dels seus continus contactes comercials, podria eludir la barrera dels òrdens socials i mantenir relacions que tal vegada per a altres persones resultarien inaccessibles. En aquest sentit ens sembla interessant un document pel qual el fill de la vídua d'un argenter d'Elx, de catorze anys d'edat, entra al servei d'Aldonça, esposa del mercader Antoni de Quexans, comproment-se aquesta a «governar aquell donar-li de mengar, beure, vestir e calçar e tots obs sia tenguda de mostrar-li llegir e scriure rehonablement; e complit lo dit temps sia tenguda de llevar aquell a la ciutat de València e fer-li mostrar a *offici de texidor, de seder o argentes o altres officis bons...*» (J. Q.).

3.5. — Participació de minories i mercaders estrangers

Per a finalitzar, ens quedaria per tractar la presència de mercaders estrangers a la vila a finals del segle XV i la participació de les minories musulmana i jueva en les activitats comercials.

Quant a la primera qüestió, la documentació consultada ens informa sobre la relació de mercaders genovesos, afincats a València, amb alguns mercaders il·licitans entre els quals trobem Ferrando de Madrit. Tanmateix, de la presència de mercaders estrangers a la vila sols sabem que, el 1450, el Consell denuncia al governador cert assalt comés contra un mercader genovés (22).

Quant a la participació de les minories en les activitats comercials, ja hem apuntat adés que sempre que hem trobat notícies refe-

rents a musulmans en la documentació, aquests apareixen relacionats amb activitats artesanals. Venen els productes que elaboren, llí i sabó fonamentalment, als comerciants, que són els encarregats de distribuir posteriorment aquests productes en el mercat. Àdhuc en ocasions devien treballar en saboneris que pertanyien a comerciants, els quals controlarien d'aqueix mode, totes les fases de la producció i la distribució d'un producte bàsic en el comerç il·licità com era el sabó. En qualsevol cas, aquest artesà quedava fora dels processos de distribució de les pròpies mercaderies que elaborava i, a més, de la intervenció directa en els possibles beneficis derivats del mercat. No deixa de ser significatiu que no es reculla en la documentació consultada, cap exemple de mercader d'origen musulmà i que únicament en ocasió, com altres vegades protagonitzada per Ferrando Madrit, un mercader de la vila nomene procurador seu un musulmà (J. L.).

Altres és el cas dels jueus. Ells sí que es dedicaven a activitats pròpiament comercials, com ho proven les abundants referències obtingudes dels protocols notariaus. Curiosament, però, no trobem cap referència a mercaders jueus de la vila (23). És molt possible que aquesta absència estiga relacionada amb el decret d'expulsió ordenat el 1391 per la ciutat de Barcelona, quan aquesta era senyora de la vila (24).

No sabem fins a quin punt el decret seria efectiu, ja que si bé coneixem una escriptura de donació, atorgada per Barcelona el 10 de setembre de 1393, per la qual es concedeixen a Elx béns dels jueus, ja expulsats, per a la seua utilització en la conservació dels murs de la vila (25), també tenim constància que el 1481 es realitza als horts de la vila una tala de «totes aquelles palmeres que són acostumades de tallar dels jueus» (J. Q.).

En qualsevol cas aqueixa investigació excedeix els límits del nostre estudi, motiu pel qual constatarem, únicament, una absència de què no sabem el significat.

23 Dels protocols consultats, en el de Joan de Quexans recollim notícia sobre Jacob de Lleó, mercader d'Oriola. En el de Berenguer de Quexans, sobre Habrahim Ageme, també d'Oriola; i en el de Jaume de Liminyana, sobre Yusuif o Yuchaf Abenjup, també d'Oriola, i el mercader d'Asp, Ysach Almeri.

24 Una transcripció del decret d'expulsió ens ofereix Pere Ibarra, transcripció que es conserva en l'A.M.E.

25 Vid. l'inventari del A.M.E. realitzat per ALEJANDRO RAMOS. El document s'inclou en un volum intitulat «Páginas de Oro» amb el número 37.